

Dr. Melita Švob,
Mateja Gospodinović

Istraživački i dokumentacijski centar CENDO,
Zagreb

ŽIDOVI U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ NEKAD I DANAS

MIGRACIJE

Dolazak i naseljavanje Židova u Hrvatsku dio su općih migracijskih tokova na području Hrvatske. Pri tome moramo razlikovati dva osnovna područja: sjevernu Hrvatsku (uključujući Slavoniju) te Dalmaciju.

Migracije u Hrvatskoj uveliko su ovisile o političkim prilikama i vladarima koji su u njoj vladali. U sjevernoj Hrvatskoj smjenjivali su se vladari, koji su dovodili u zemlju svoje velikaše i poklanjali im imanja. Ovi su zatim pozivali svoje podanike da dođu i kao radna snaga.

Doseljenici iz Njemačke, koje su nazivali „Teutonci“, imali su veliki utjecaj u Varaždinu, Topuskom i drugim mjestima, no oni su kasnije protjerani (oko 1224. godine).

Može se pretpostaviti da su nakon doseljenja Mađara u Panoniju nastale i njihove naseobine u Slavoniji, a u 12. i 13. stoljeću značajna je njemačka kolonizacija zemalja od Baltika do Jadrana, pa tako i u slavenskim područjima.

NASELJAVANJE ŽIDOVA

Naseljavanje Židova u Sjevernu Hrvatsku i Slavoniju dio je općih migracija, kada se u Hrvatsku naseljava veliki broj Nijemaca, Mađara, Čeha , Slovaka i drugih narodnosti (Rumunja, Bugara, Rusina, Talijana oko Pakraca i dr.).

U Međimurje (58.721 stanovnik- 551 Židov 1857.), koje je bilo dugo u sastavu Ugarske, naseljavaju se prognani Židovi iz Kranjske i Štajerske.

Pojačano naseljavanje Židova na područje Hrvatske i Zagreba počinje osamdesetih godina 18. stoljeća, ediktom o toleranciji cara Josipa II. (1782. i 1783.). Edikti o toleranciji bili su prekretnica u životu Židova Habsburške monarhije, iako su većinom omogućili samo olakšanje raznih ograničenja.

EDIKT O TOLERANCIJI

O promjenama koje je omogućio patent o toleranciji pisao je nadrabin dr. Rudolf Glück iz Varaždina:

«Židovi nisu više morali nositi posebne oznake ili nošnju. Mogli su čak i sablju nositi. U dane katoličkih blagdana i u nedelju nisu više trebali ostati u kućama do 12 sati i nisu se trebali ukloniti kada su susretali procesiju. Nisu više trebali plaćati maltarinu koja se za Židove i goveda plaćala.»...

Ediktom o toleranciji Židovi su dobili pravo posjeta javnim lokalima, stanovanja među kršćanima, držanja većeg broja služinčadi itd. Mogli su osnivati svoje osnovne škole, a dozvoljeno im je i pohađanje visokih škola i akademije umjetnosti.

Tolerancija se odnosila samo na "glavu" obitelji i na djecu za koju se ima skrbiti, nipošto ne na sve sinove toleriranog oca kada se ožene i žele osnovati svoje vlastito kućanstvo ili na kćer, koja se uda za netoleriranog ili stranog Židova.

POPISI STANOVNIŠTVA

Židovi se postepeno naseljavaju u Hrvatsku, najprije u manja mjesta i trgovišta u blizini granice s Mađarskom, a kasnije i u ostala područja Hrvatske i Vojne krajine kada je priključena civilnoj Hrvatskoj.

Prema popisu stanovništva iz 1857. godine (V. Sabljar «Miestopisni rječnik Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije») Židovi su živjeli u 330 naseljenih mjesta u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

U čak 240 mjesta bilo je manje od 10 Židova, a samo u 11 naselja ima 50- 100 Židova. Židovi su uglavnom pomiješani s drugim stanovnicima, tako da ih nalazimo u mješovitim naseljima gdje živi više narodnosti ili konfesija.

Mirjana Gros navodi da ima 1857. godine 5 132 Židova u Hrvatskoj i Slavoniji, koja je tada imala 865 009 stanovnika.

Tada je u gradovima živjelo svega 39% od ukupnog broja Židova, da bi se već 1910. nalazilo preko 50%, a 1931. je čak 77,5% Židova živjelo u gradovima.

ŽIDOVI U VARAŽDINU

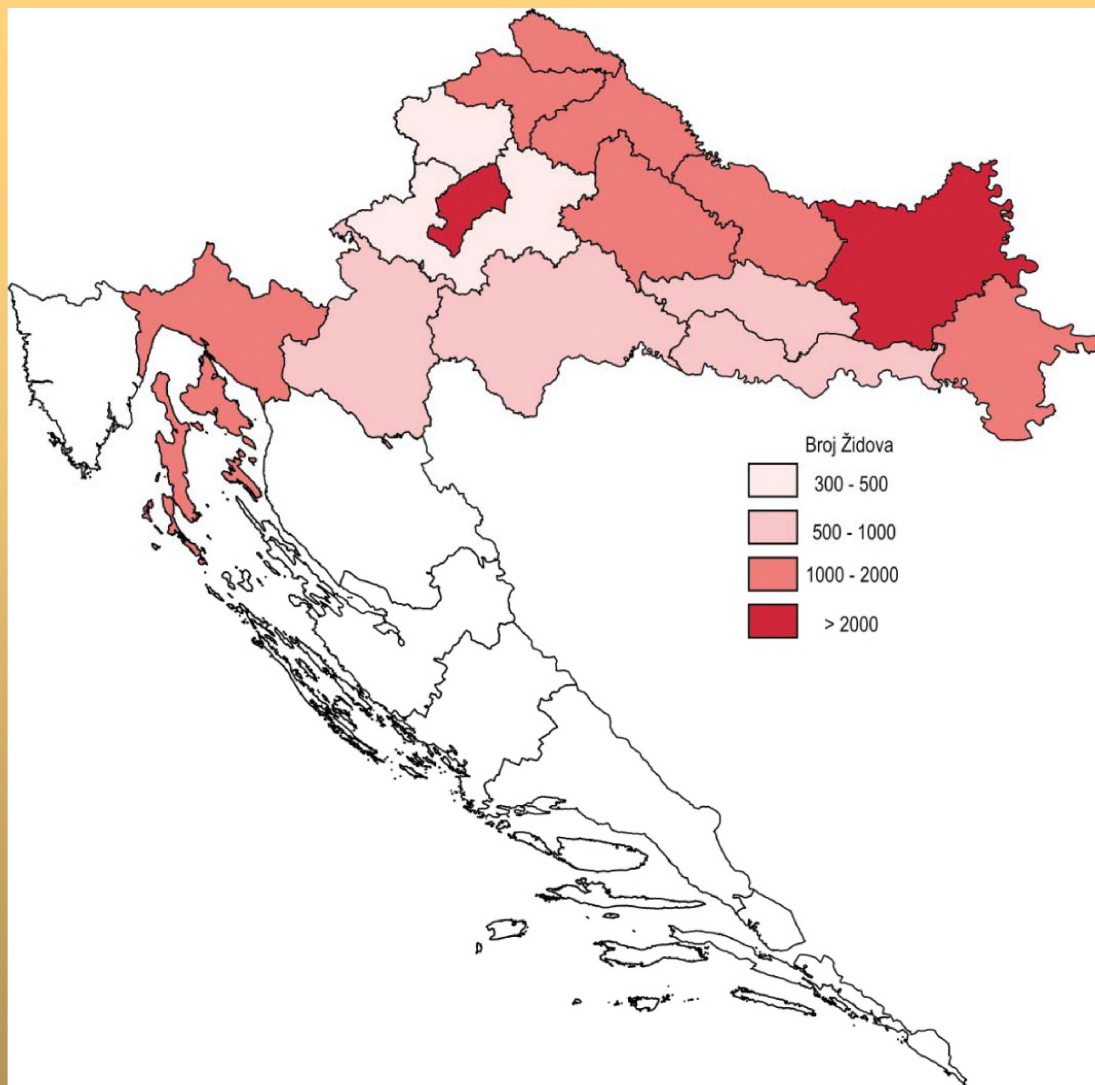
Kada je 1807. godine donesen dekret o naseljavanju Židova u Varaždin («Einsiedlungsdekret» broj 1465) u njemu je bilo 5 poglavlja i 72 paragrafa. Tim se dekretom dozvolilo naseljavanje u Varaždin 20 židovskih obitelji, poimenično navedenih. Smjeli su imati sinagogu, rabina i ritualno kupalište (mikveh).

To su bili: Rebeka Jakob Moissessohn, Regina Hirschel, Neufeld, Lobl Jakobsohn, Jacobus-Sohn, Hirschel Jacobson, Joseph Graf, David Kornitzer, Jakob Kohn, Joachim Koschut, Wolf Tenzer, Moises Steiner, Abraham Hirschel, Judas Singer, Vidua Jakob Erlich, Simon Kuh, Moises Pscherhof, Abraham Kuh, Abraham Broch, Josef Pscherhof, Moises Blass, Israel Kuh i Wolf Singer, te unutar jurisdikcije «tvrđave» Salamon Ehrlich, Moises Bluhweiss, Salamon Kuh, Joseph Braun, Isac Glauber i rabin Jacobus Anhalzer.

Paragraf 2.Dekreta je glasio: "Osim ovih nije nikome dozvoljeno da se naseli".

No naseljeni Židovi su se mogli i protjerati (zapisnik od 8. travnja 1848.)

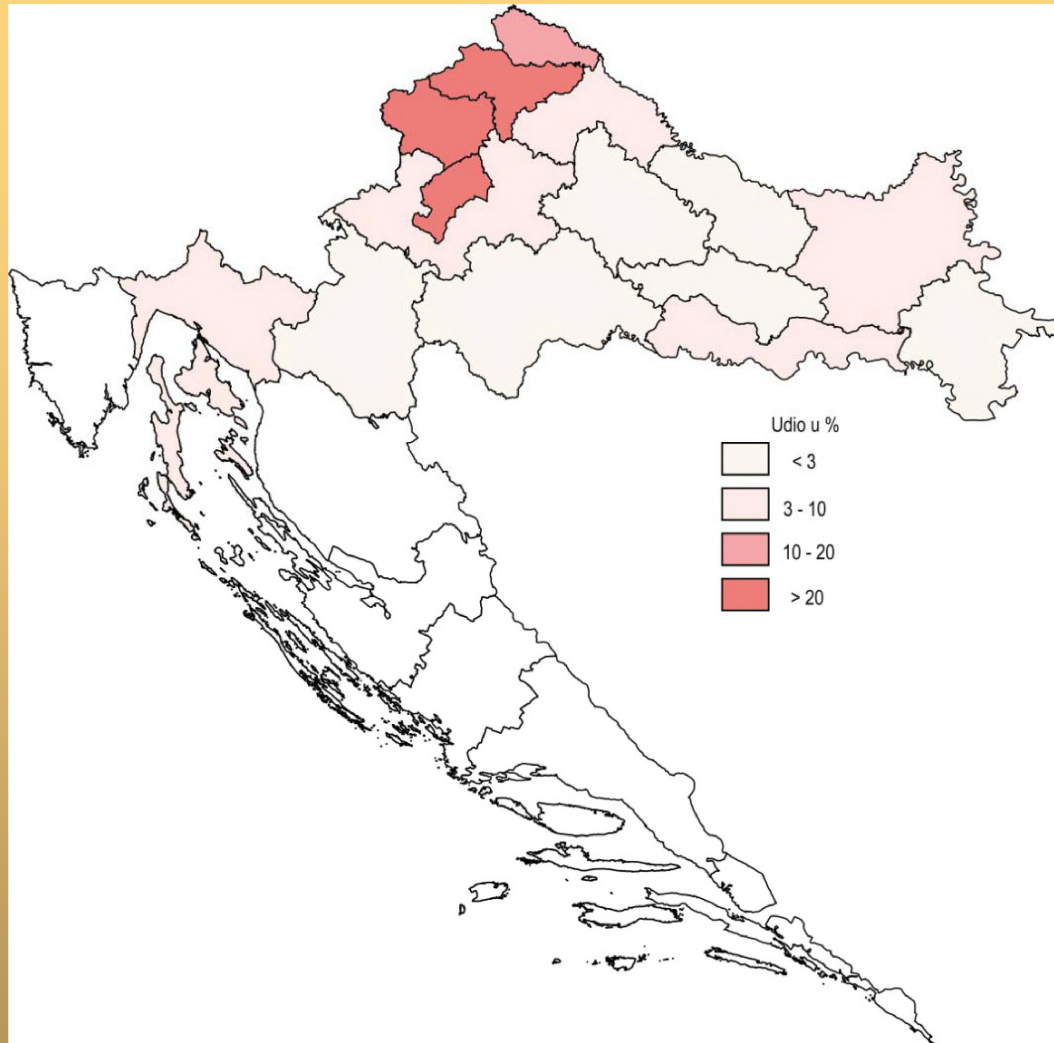
"Pinkl-Judi i meštri ..imaju se iz Varaša otpraviti do 10. Travnja, a ostali pako svi Židovi, kojim se svakojaki Tergovci računaju, isti dan sve svoje štacune zapreti.. i do 15 Junia na svaki način izseliti se moraju ".



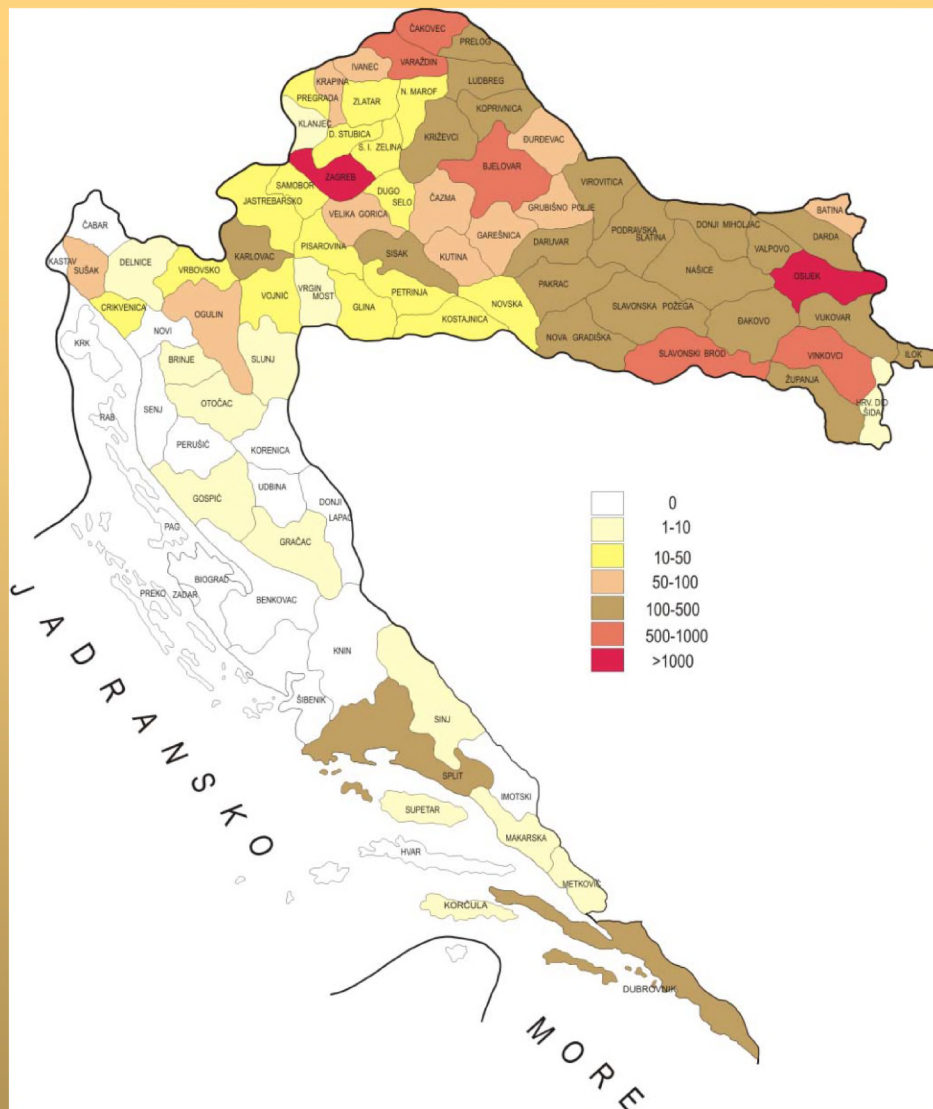
Broj Židova u Hrvatskoj po županijama prema popisu stanovništva 1900. godine

Županija	Ukupno stanovništvo	Židovi u %	Nacionalne manjine	Židovi u % u nacion. manjinama	
Krapinsko-zagorska	100	0,2	100	20,6	
Varaždinska	100	0,9	100	21,5	
Međimurska	100	1,3	100	19,3	
Grad Zagreb	100	3	100	17,5	
Hrvatska	100	0,6	100	2	

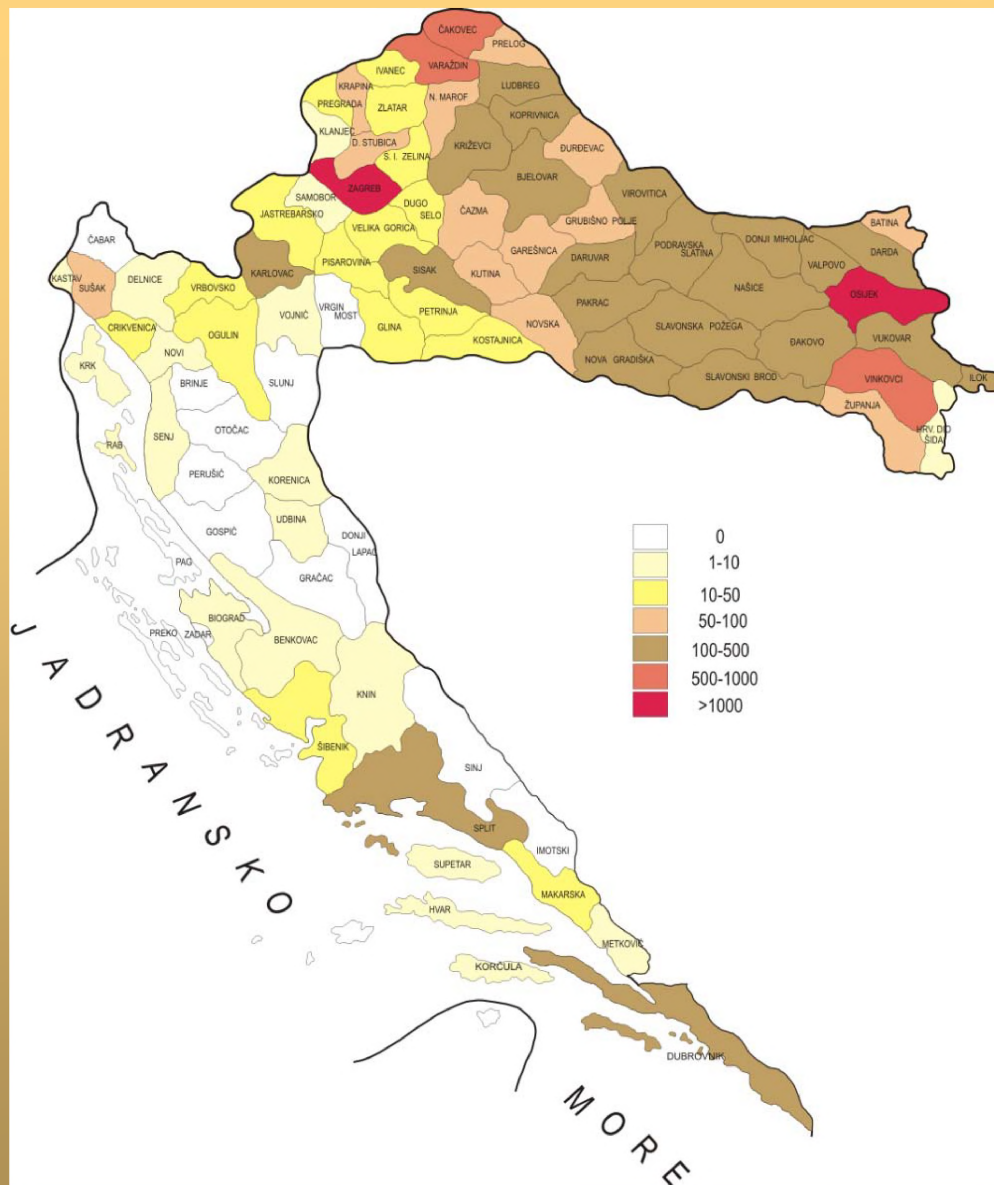
Udio Židova u ukupnom stanovništvu i u nacionalnim manjinama u Hrvatskoj po županijama prema popisu stanovništva 1900. godine



Udio Židova u ukupnom broju nacionalnih manjina Hrvatske po županijama prema popisu stanovništva 1900. godine



Broj Židova u Hrvatskoj po kotarevima prema popisu stanovništva 1921. Godine

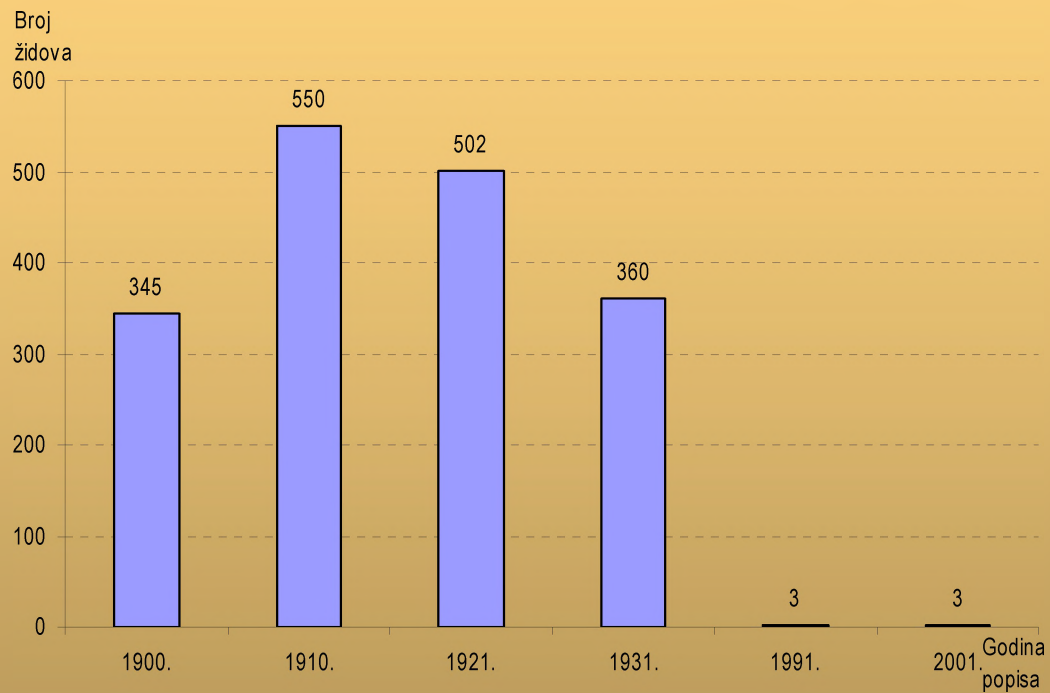


Broj Židova u Hrvatskoj po kotarevima prema popisu stanovništva 1931. godine

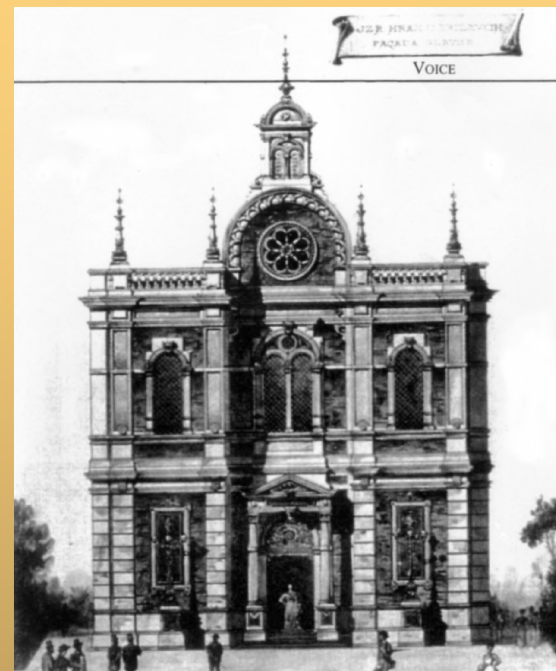
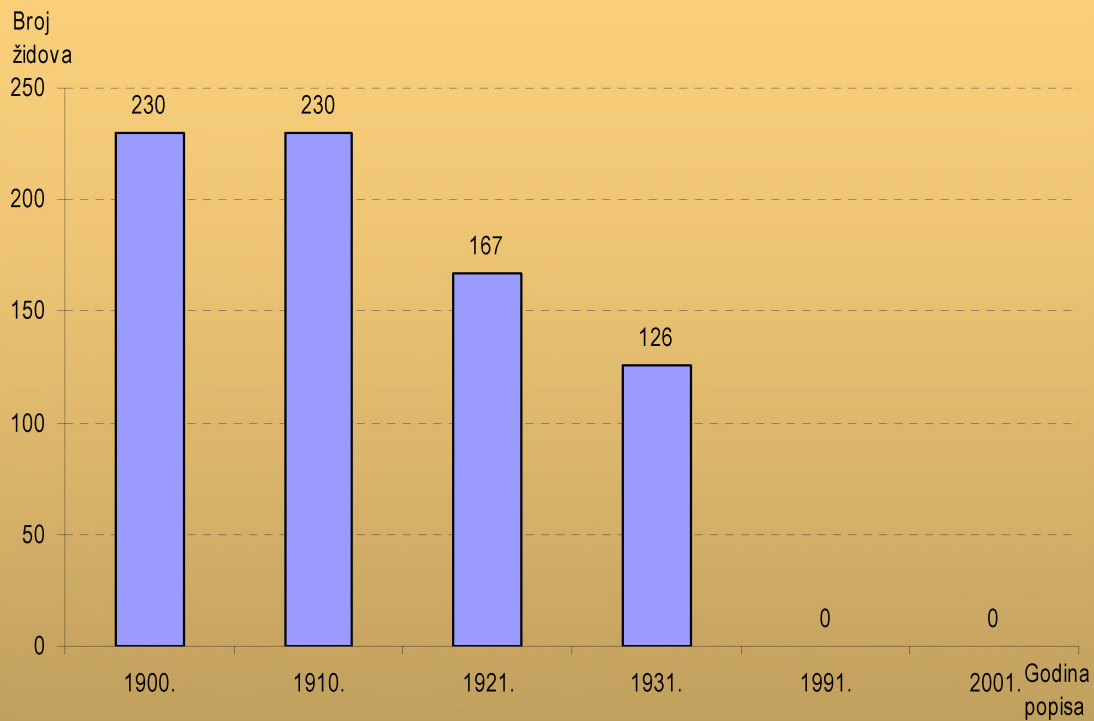
grad	1921.	1931.	Razlika 1931-1921.
Bjelovar-grad	502	360	-142
Koprivnica- grad	369	339	-30

Broj Židova u Hrvatskoj po kotarima i gradovima prema popisima 1921. i 1931. godine

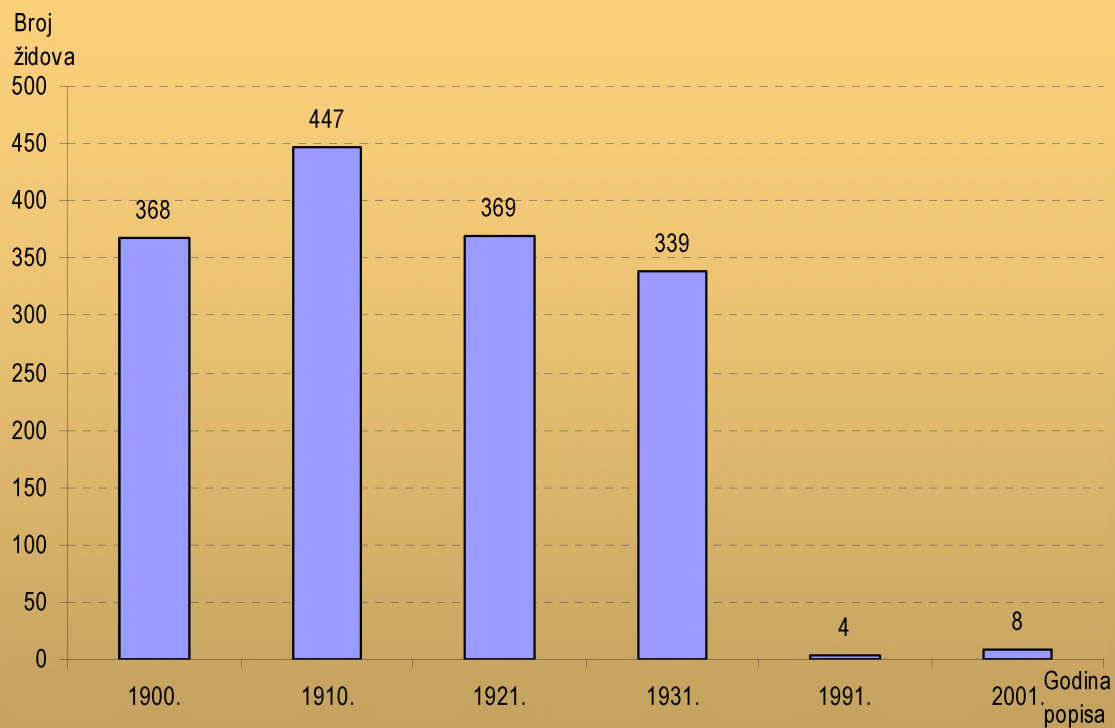
Broj i udio Židova u gradovima znatno se razlikovao od udjela ukupnog stanovništva. U gradovima je bilo (1921) 68,3% a u kotarevima 31,7% Židova. U 1931. godini dolazi do smanjenja broja Židova u kotarevima, a povećanja u gradovima- dolazi do pražnjenja “periferije”, a koncentracije Židova u većim gradovima, osobito Zagrebu.



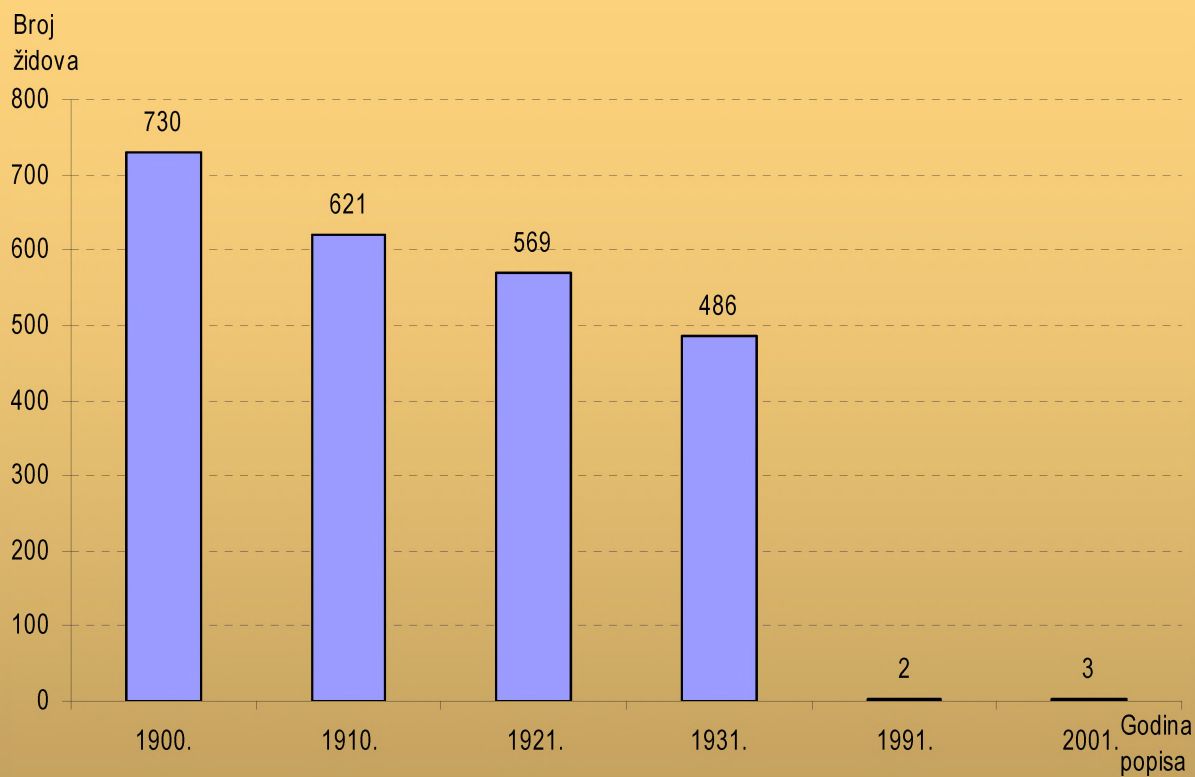
Broj Židova u Bjelovaru prema popisima 1900., 1910., 1921., 1931., 1991. i 2001. godine



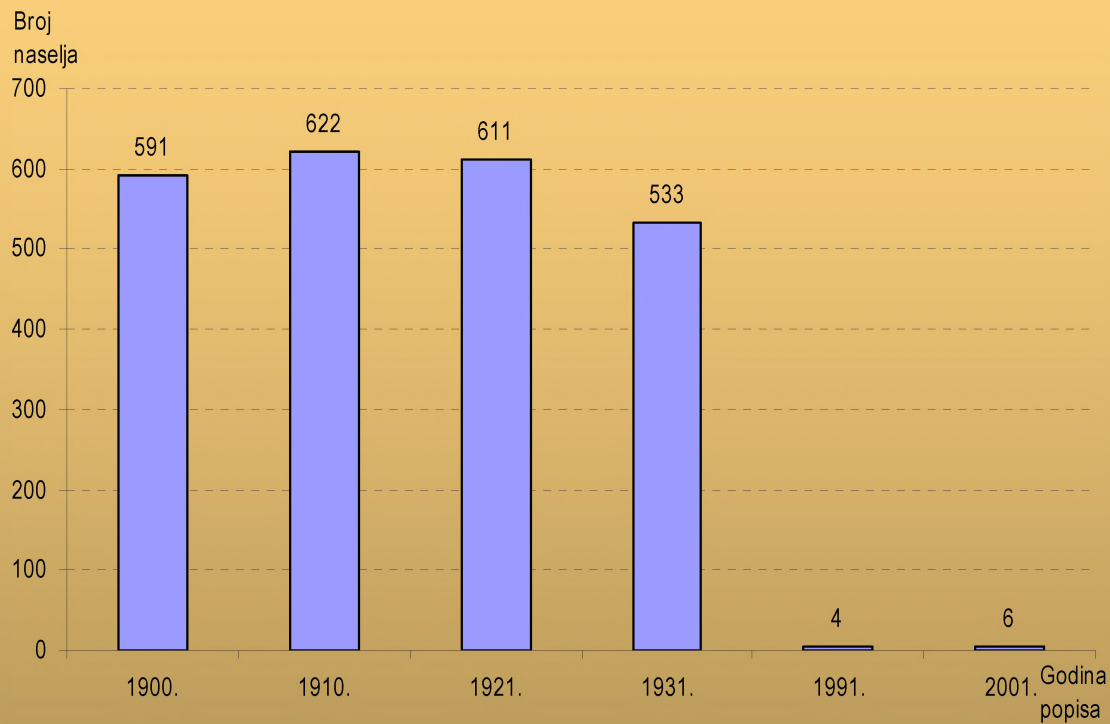
Broj Židova u Križevcima prema popisima 1900., 1910., 1921., 1931., 1991. i 2001. godine



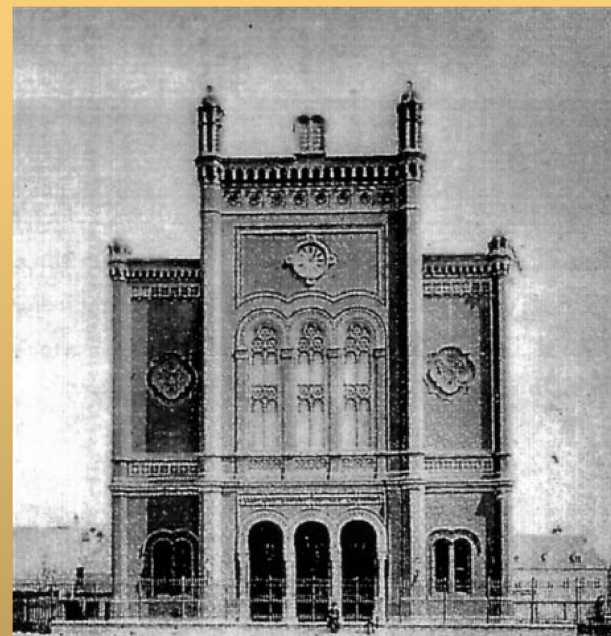
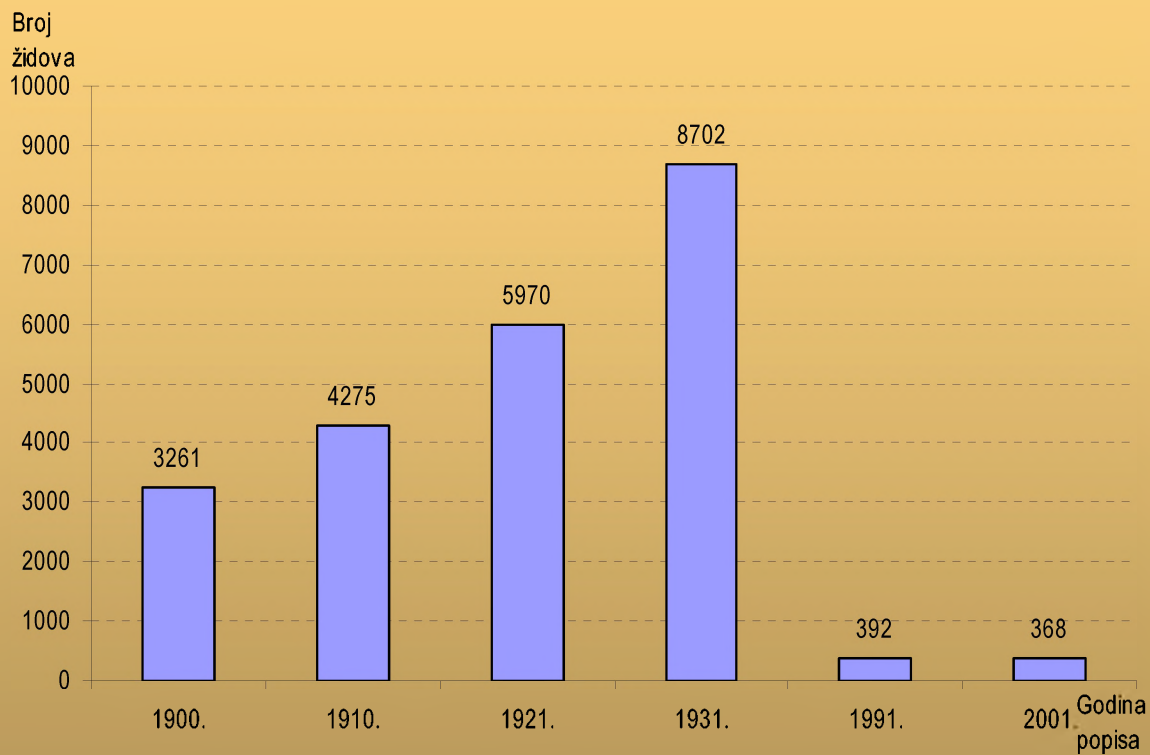
Broj Židova u Koprivnici prema popisima 1900., 1910., 1921., 1931. 1991. i 2001. Godine



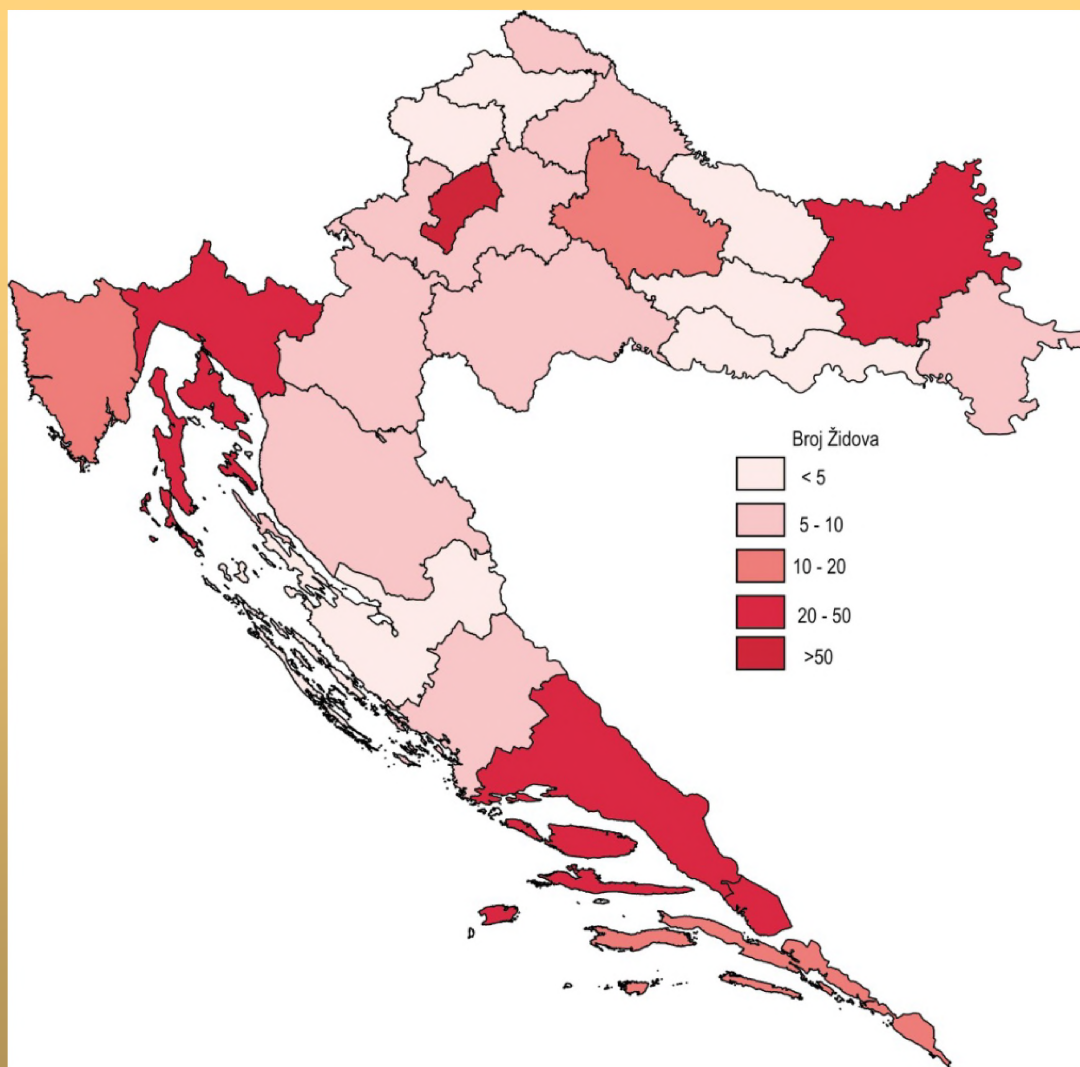
Broj Židova u Varaždinu prema popisima 1900., 1910., 1921., 1931., 1991. i 2001. godine



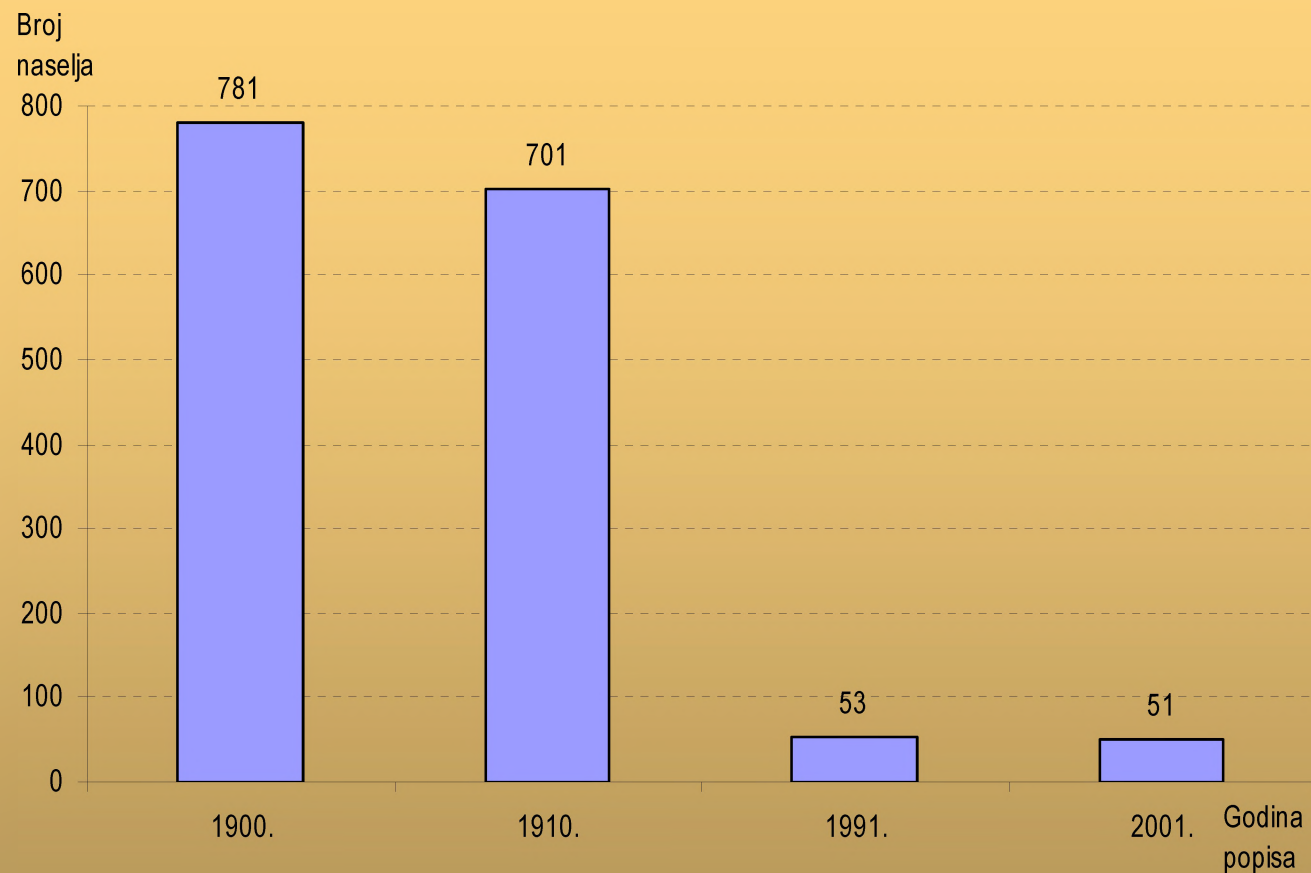
Broj Židova u Čakovcu prema popisima 1900., 1910., 1921., 1931., 1991. i 2001. godine



Broj Židova u Zagrebu prema popisima 1900., 1910., 1921., 1931., 1991. i 2001. godine



Broj Židova u Hrvatskoj po županijama prema popisu stanovništva 2001. godine. U popisu 1948. ima u Jugoslaviji 6.853 Židova. Prema popisu 2001. je u Hrvatskoj 576 Židova, 65% živi u Zagrebu(368), u splitsko-dalmatinskoj 48, primorsko-goranskoj 27, bjelovarsko-bilogorskoj 11, osječko-baranjskoj 26, istarskoj 17, dubrovačko-neretvanskoj 18, međimurskoj 6, kopriivničko-križevačkoj 9, varaždinskoj 3



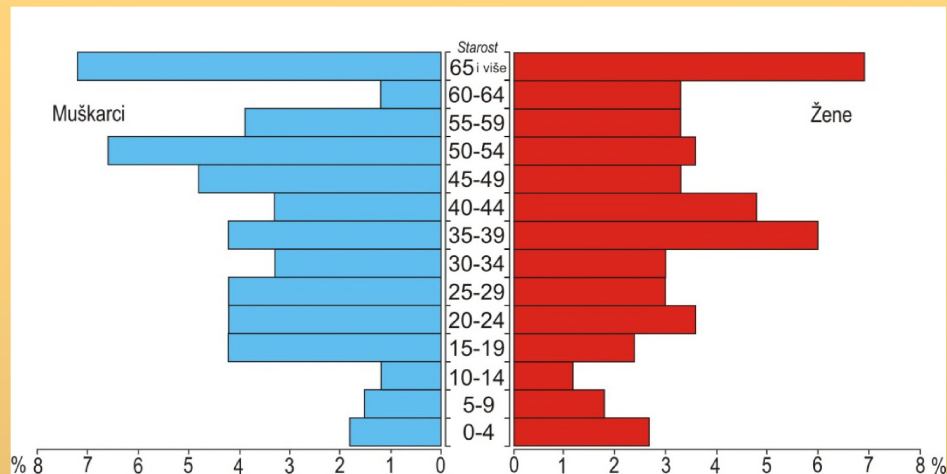
Broj naselja u Hrvatskoj u kojima su živjeli Židovi prema popisima stanovništva 1900., 1910., 1991. i 2001. godine

Ženidbe i udaje (iza broja 5)

U migracijama Židova znatnu ulogu igrale su i migracije radi ženidbe (muškaraca) u nove zemlje, te migracije kćeri radi udaje (tolerancijski zakoni).

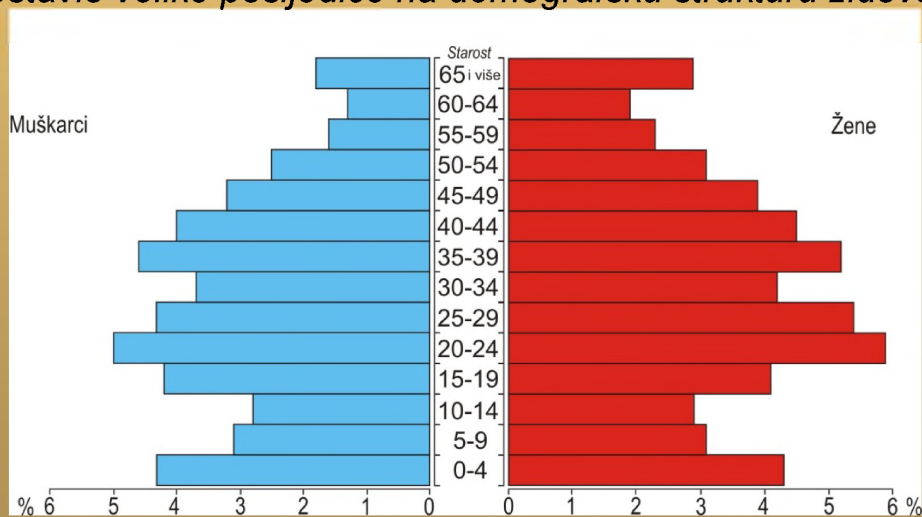
Ženidbe su rezultat djelovanja (Della Pergola) nekoliko grupa determinanata:

- *Sociokulturnih - prema kojoj obitelj ima centralni položaj u tradicionalnoj židovskoj kulturi*
- *Socioekonomskih - stratifikacija u židovskoj zajednici, pitanje miraza koje se upisuje i u bračni ugovor- ketubu*
- *Demografskih - relativno mali broj potencijalnih ženidbenih kandidata, pojava posrednika*
- *Zakonskih - ograničenja brakova npr. samo najstarijeg sina u obitelji, dok su ostali obično migrirali.*

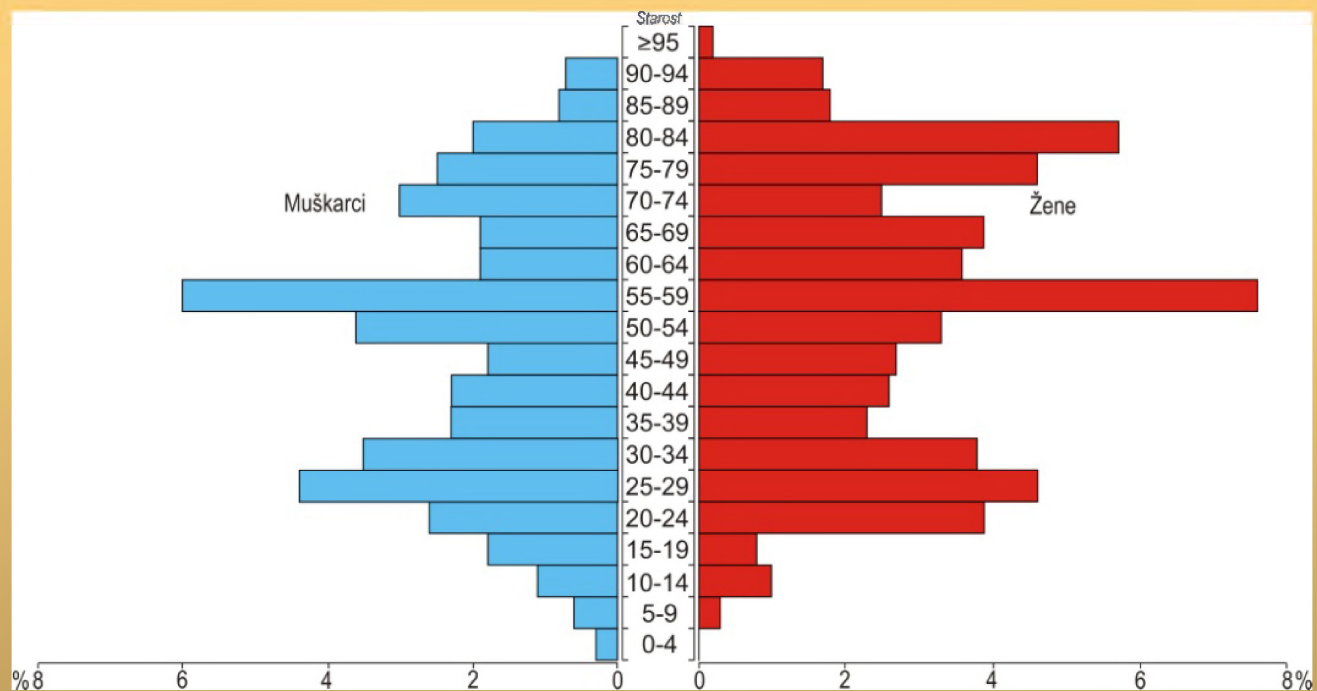


Židovi u Zagrebu po starosti i spolu prema popisu 1948. godine

Holokaust je ostavio velike posljedice na demografsku strukturu židovske populacije.



Stanovništvo Zagreba po starosti i spolu prema popisu 1948. godine



Židovi u Zagrebu prema starosti i spolu 2005. godine (anketno istraživanje u Židovskoj općini (CENDO)

Umjesto zaključka

Čak i u uvjetima brojnih restrikcija i promjena, Židovi su u promatranom vremenu od dva stoljeća, postali visoko obrazovana i ekonomski etablirana populacija, čiji se doprinos općem razvoju društva ne može zanemariti.

Svaki analizirani popis stanovništva govori nam o jednoj od etapa koju su Židovi prošli, od naseljavanja do 1941. godine, kada je zajednica uništena.

Analiza nekoliko generacija Židova pokazuje njihov stalni socijalni napredak, jer su se nove generacije, rođene u Hrvatskoj, školovale na prestižnim školama u zemlji i inozemstvu, te veoma socijalno i ekonomski integrirale pa i asimilirale.

Iako nije bilo popisa stanovništva 1941. godine, analizom vjerodostojnih dokumenata mogli smo dobiti relevantne podatke o židovskoj populaciji u Hrvatskoj i njejoj cvatućoj zajednici pred II. Svjetki rat.

Popisi stanovništva poslije II. svjetskog rata pokazuju svu tragediju koja je zadesila Židove u Hrvatskoj, njihovo gotovo 80% stradanje te posljedice na njihovu dobnu i spolnu strukturu i s time povezane promjene u ekonomskom i socijalnom statusu.

Najnovije analize pokazuju da Židovi, u odnosu na opću populaciju Hrvatske, imaju (navodimo samo neke rezultate socijalne ankete)

- nepovoljniju obiteljsku strukturu:
- manju prosječnu obitelj,
- manji broj članova obitelji,
- znatno veći udio udovica,
- veći udio samačkih kućanstava
- veće zdravstvene probleme (pokretljivosti starijih osoba)

Te su karakteristike posljedica promjena u starosnoj strukturi Židovske populacije, ali i teškoća pretrpljenih u II. svjetskom ratu (Holokaust).